

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**ЛЮДИНА І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОГРЕС У РОМАНІ М. КІДРУКА
«БОТ»**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська
мова і література»
Лузан Поліни Олександрівни

Науковий керівник:
Борзенко Олександр Іванович
доктор філологічних наук,
професор

Анотація

Лузан П. О. Людина і технологічний прогрес у романі М. Кідрука «Бот»

У роботі проаналізовано український технотрилер – роман М. Кідрука «Бот». Розглянуто його жанрові особливості, культурний контекст та художню організацію. Як теоретичну та історико-літературну основу було використано праці літературознавців, які значну увагу приділили аналізу роману в аспектах жанру, його особливостей та характерних рис, а також звертались до проблематики та сюжету. Крім того, ми порівняли та проаналізували теоретичні аспекти технотрилера та антиутопії. Розглянули й окремі відгуки читачів, так звані читацькі рецензії, що містять обґрунтовані думки щодо жанрової специфіки та особливостей роману М. Кідрука.

Окремий розділ присвячено дослідженню жанру з детальними спостереженнями та аналізом, що пояснюють певні аспекти жанрової своєрідності твору. Тут проаналізовано не лише жанровий різновид, а й сюжет та специфіку заголовка. У цьому розділі висувається припущення щодо близькості «Бота» до різновиду роману-попередження. Пояснюється роль та призначення детальних технологічних описів, що супроводжують події, створюють та виявляють наукове підґрунтя тексту.

Акцентовано також на культурному контексті та художній організації. У розділі, що присвячений цим аспектам, здійснено спробу зрозуміти загальну тенденцію сучасних мистецьких пошуків в осмисленні та інтерпретації актуальної теми: взаємодії людини та винаходу, що зумовлено технологічним прогресом. Залучено контекст відомих світових авторів, у творах яких відображено тему людини та винаходу, результатів стрімкого науково-технічного прогресу та катастрофічності наслідків. Акцентовано увагу на заголовках до розділів, ролі ілюстрацій та допоміжних матеріалів у загальному наративі, розглянуто специфіку мовлення персонажів та звернено увагу на опис пейзажного плану, його значення.

Ключові слова: роман, технотрилер, бот, М. Кідрук, антиутопія, роман-попередження.

Summary

Luzan P. Human and technological progress in M. Kidruk's novel "Bot"

The thesis analyzes the first Ukrainian techno-thriller by M. Kidruk "Bot", its genre features, genre form, cultural context, and artistic organization. For more structured and balanced analysis, the work of literary critics was used, who paid considerable attention to the analysis of the novel in terms of genre, its features, and characteristics, also addressing the issues and the plot. In addition, considerable attention is paid to comparing the genre of techno-thriller and dystopia. Reviews from readers were also taken into consideration and contained well-founded opinions on the genre specifics and features of the novel.

A separate section is devoted to the peculiarities of the genre and genre form on the example of individual episodes of the techno-thriller with detailed descriptions and analysis that explain certain aspects of the work. It pays considerable attention to the genre variety and plotting, as well as the specifics of the title. This section confirms and substantiates the correspondence of the work to the novel genre and the genre form of the techno-thriller and suggests that "Bot" belongs to the dystopian fiction novel. Explained are the roles and purposes of the detailed technological descriptions that accompany the events, create, and reveal the scientific basis of the work.

The cultural context and artistic organization are emphasized. In a section dedicated to these aspects has been done an attempt to understand general tendency of contemporary artistic research in understanding and interpretation of current topic – the interaction of humans and technological progress. The article presents creative achievements of world authors whose works reflect the theme of human and invention, results of rapid scientific and technological progress and the catastrophic consequences.

Keywords: novel, techno-thriller, bot, M. Kidruk, dystopia, dystopian fiction novel.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. РОМАН МАКСИМА КІДРУКА «БОТ»: НАУКОВО-КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1. 1.«Бот» в оцінках критиків та літературознавців	7
1. 2.Технотрилер: жанрові особливості	15
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	19
РОЗДІЛ 2. РОМАН МАКСИМА КІДРУКА «БОТ»: ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ	20
2. 1.Жанрова форма роману «Бот».....	22
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	28
РОЗДІЛ 3. РОМАН МАКСИМА КІДРУКА «БОТ»: КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ТА ХУДОЖНЯ ОРГАНІЗАЦІЯ.....	29
3. 1.Культурний контекст	31
3. 2.Художня організація	41
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	47
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Актуальність дослідження. Обрана нами тема є актуальною та цікавою для аналізу, адже поява великої кількості сучасних технологій змушує замислитися над наслідками взаємодії людини та винаходу. А розгляд роману як першого українського технотрилера є важливим у контексті сучасної української літератури, адже «Бот» для читача стає абсолютно новим, але водночас добірним літературним продуктом.

Кваліфікаційну роботу виконано в науковому семінарі «Українська література в контексті культури» на кафедрі історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна відповідно до тематичного плану її наукових досліджень: «Жанрово-стильові особливості та поетика української літератури ІХ-XXІ століть».

Мета роботи полягає в розкритті специфіки роману Кідрука «Бот» як першого українського технотрилера, що передбачає детальний аналіз жанрової специфіки, звернення до культурного контексту та художньої організації твору.

Для реалізації зазначеної мети передбачається розв'язання наступних **завдань**:

- опрацювати літературно-критичні праці, що містять інформацію про жанрову специфіку твору та важливі аспекти роману загалом;
- обґрунтувати особливості жанру технотрилера, порівняти його з подібними за структурою та спрямуванням жанровими формами;
- розглянути культурний контекст появи роману М. Кідрука;
- звернутися до художньої організації твору, визначити роль технологічних та просторових описів у загальному наративі роману, дослідити примітки автора тощо.

Об'єктом дослідження є прозовий твір М. Кідрука «Бот».

Предметом дослідження стали жанр і художні особливості роману М. Кідрука «Бот».

Методи дослідження. Під час аналізу визначеної теми було використано описовий метод, із допомогою якого проаналізували літературно-критичні праці; контекстуальний метод, у рамках якого розглянули сюжет, композицію, художнє мовлення тощо; культурно-історичний метод, який передбачав звернення до середовища, під впливом якого з'явився твір, а також до критерія популярності, що дало змогу зробити висновки щодо становлення та розвитку жанру технотрилера; завдяки біографічному методу вдалося уточнити особливості авторського задуму.

Теоретичною та методологічною основою роботи є праці літературознавців (І. Паська, Т. Фасолі, Л. Костецької, Ю. Мендель, О. Лілік, Т. Бондаренко, А. Пустогарова, О. Вертипорох); енциклопедія наукової фантастики.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз твору М. Кідрука «Бот» в аспекті жанрової специфіки, культурного контексту та художньої організації. Доведено залежність між темою людини та винаходу із сучасністю, а саме з науково-технічним розвитком. Доповнено також загальну наукову картину щодо визначення жанрової приналежності «Бота» та особливостей технотрилера загалом.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані на уроках української літератури, у факультативній, позаурочній та гуртковій роботі в загальноосвітніх школах та позашкільних закладах, для написання кваліфікаційної роботи у вищій школі.

Особистий внесок здобувача. Робота виконана самостійно, без участі співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи обговорювалися в науковому семінарі.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи обумовлені її метою та завданням. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 53 сторінки основного тексту та 4 сторінки використаних джерел (31 позиція).

РОЗДІЛ 1. РОМАН МАКСИМА КІДРУКА «БОТ»: НАУКОВО-КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1.«Бот» в оцінках критиків та літературознавців

Критики активно відреагували на появу «Бота», зокрема І. Пасько зазначила: «Секрет успіху творів письменника полягає в домірному поєднанні жанрових ознак масової й елітарної літератури» [Пасько, с. 90]. Вона звернула увагу на необхідність уточнити визначення технотрилера, що спричинено «майже повною відсутністю вітчизняного теоретичного дискурсу про нього» [Пасько, с. 87]. Критикеса акцентувала на подібності між технотрилером та науковою фантастикою, зокрема «на основі наявності «деталізації технологій», що є властивим «для “твердої”, або “жорсткої”, наукової фантастики, яка, на відміну від “м’якої”, характеризується акцентом на науково-технічних подробицях й увагою на них» [Пасько, с. 87]. І. Пасько, враховуючи визначення жанрових констант технотрилера, узагальнює: «...технотрилер як жанр характеризується детальним зображенням виробничого процесу», приділяючи особливу увагу його технічним аспектам, «певною схематичністю персонажів, напруженим динамічним сюжетом, саспенсом» [Пасько, с. 87]. У такому тексті може бути наявне «фантастичне допущення», що не повинно виходити «далеко за межі розвитку актуальних наукових теорій та технологічних можливостей» [Пасько, с. 87]. Відтак критикеса робить висновок, що, розглядаючи «Бота», можна говорити про «науково-фантастичний технотрилер – піджанр технотрилеру як такого», адже для такого визначення наявна більшість жанрових ознак, таких як: «пильна увага автора до технічних деталей», зокрема нанотехнології, програмування, також «ретельне обґрунтування наукової основи зображених подій» [Пасько, с. 87]. І. Пасько акцентує, що в романі послідовно, а часто за допомогою виноска, пояснюються «фізичні, математичні, нейрохімічні, нейробіологічні, психологічні подробиці», що стосуються безпосередньої технології

«виготовлення» ботів – людських істот, якими керує штучний інтелект» [Пасько, с. 87]. Текст відчутно переобтяжено такими деталями, що й стає «об'єктом самоіронії Макса Кідрука», який у репліках персонажів указує на надмірну «науковість» їхніх діалогів: «Симптоми можуть лишатися непоміченими і не проявлятися, аж поки не трапиться який-небудь стрес або ж людина підхопить недугу, що підвищить потребу організму в глюкокортикоїдах», на що, м'яко перервавши, відповідає Кацуро: «Без фанатизму. Ти не на науковій конференції» [Кідрук, с. 97].

Роману «Бот» притаманний «обшир наочності» – розміщено багато фотографій «військових літаків, моделей фрактальних геометричних фігур, карти місцевості», зокрема пустелі Атаками в Чилі, «плани маневрів на ній, плани будівель лабораторії» [Пасько, с. 88]. І. Пасько зауважує: «...художньо зображені Максом Кідруком події» (йдеться про повстання «ботів» проти своїх творців – «у контексті проблеми штучного інтелекту») на рівні фабули «відповідають вимозі технотрилера ставити в центр сюжету те, що могло б гіпотетично відбутися вже сьогодні, на сучасному рівні розвитку технологій» [Пасько, с. 88]. Проблематика «Бота», як зазначає критикеса, «зосереджена навколо питання відповідальності науковця за свої винаходи перед природою і людством», а сам автор справедливо наголошує на «антигуманності експериментів групи вчених», які ставили за мету «дослідити із вживлення нанороботів у мозок немовлят, придушуючи мозкову активність піддослідних електрошком» [Пасько, с. 88]. У тексті гуманістична авторська позиція втілена в образі головного героя Тимура Коршака; розглянувши її, критикеса робить висновок: «Закономірним у світі, де можливе таке варварство “заради прогресу”», є наслідок, що поведінка «ботів», які втекли з лабораторії, «стає агресивною, хижою, неконтрольованою», матеріалізація їхнього «колективного позасвідомого в первісно-жорстоку “психоістоту”», яка здатна керувати поведінкою групи, «постає необхідним для жанру фантастичним допущенням», завдяки цьому яскравіше «викристалізовується морально-етична проблематика» роману [Пасько, с. 88]. Також І. Пасько

вказала, що М. Кідруку «не бракує таланту для створення потрібного “саспенсу” – ідеться про атмосферу «тривожного очікування великого лиха, яка гнітить героїв» [Пасько, с. 88]. Цю стратегію реалізовано: по-перше, у «прогнозах» та коментарях «усезнаючого автора» («Жити їм залишалось трохи більше двох годин» [Кідрук, с. 132]); по-друге, завдяки прийому «психологізованого пейзажу» («Паперовий смак пустелі – невблаганний присмак смерті» [Кідрук, с. 141]); по-третє, завдяки «прямій авторській характеристиці почуттів персонажів, беручи до уваги їх передчуття і напівусвідомлений жах» [Пасько, с. 88]. Фінал у романі залишається відритим і не випадково – він «покликаний зміцнити відчуття тривоги в читача, адже проблема “ботів” урешті лишається не розв’язаною» [І. Пасько, с. 89]. З іншого боку, критикеса вважає, що відритий фінал має й «комерційну» функцію – «створює можливість для написання роману-продовження (що, власне, й сталося)» [Пасько, с. 89].

Зважаючи на особливості жанру, І. Пасько акцентує, що безпосередньо «стислість часу дії, родієва насиченість, значна кількість несподіваних сюжетних ходів» створюють «обов’язкову для технотрилера гостросюжетність» [Пасько, с. 89]. До жанрових ознак технотрилера критикеса зараховує й драматичну любовну лінію та зауважує: «...попри номінально щасливу розв’язку конфлікту Тимура з коханою, Аліною, подальший розвиток їх стосунків під загрозою» через те, що хлопцю доведеться приховувати всю правду про події в Атакамі, тому «конфлікт подружжя лише поглиблюється», адже Тимур здобув психологічну травму та через це не бажає мати дітей, «у той час як Аліна цього “ультимативно” вимагає» [Пасько, с. 89].

І. Пасько робить такий висновок: «...незважаючи на перемогу над “психоістотою”, Тимур втрачає душевний спокій, не може більше працювати за спеціальністю, не знаходить щастя в особистому житті» [Пасько, с. 89]. Критикеса також акцентує на «схематичності» персонажів, зазначивши: «...більша частина героїв роману “Бот” постає в суто професійній діяльності

– як “сюжетні функції”, а не як образи цілісних і багатогранних особистостей» [І. Пасько, с. 89]. Також І. Пасько зазначила, що твору М. Кідрука притаманне «складне й продумане науково-технічне підґрунтя, важлива морально-етична проблематика» [Пасько, с. 88].

Т. Фасоля зазначає, що жанр технотрилера поки що не заслужив на ґрунтовні дослідження, адже він є цілковитою новизною для українського читача та незвичним для вітчизняної літератури загалом. Критик зауважує, що жанр прийшов зі США, «де в гуманітаристиці панує поняттєвий хаос, що додатково заплутує пошуки» [Фасоля]. Літературознавець пропонує таке визначення: «...гостросюжетний виробничий роман». Також критик порівнює технотрилер та кіберпанк, що є «тематико-стилістичною течією наукової фантастики», у якому «герой-маргінал бореться з технологічними небезпеками в антиутопічному світі» [Фасоля]. Проте Т. Фасоля зазначає, що основою технотрилера є «напівдокументальність», а стилістика кіберпанку для нього є лише «одним із варіантів» [Фасоля]. Звертаючись до американської традиції, зокрема до американського дослідника Н. Ельгефнаві, рецензент зазначає, що він зосереджується на жанрі військового технотрилера, який був «дуже популярним на Заході у 1980-ті з легкої руки Тома Кленсі та Майкла Крайтона», на яких власне і орієнтувався М. Кідрук під час роботи над «Ботом» [Фасоля]. Визначення військового технотрилера за Н. Ельгефнаві тісно пов'язане із визначенням самого М. Кідрука щодо жанру «Бота» – «гостросюжетний твір, що детально й документально оповідає про певну воєнну технологію, яка виходить з-під контролю та становить небезпеку для всього світу» [Фасоля]. Уособленням небезпеки в «Боті» є «кібернетичні хлопчики убивці» – кіборги. Критик зауважує, що в технотрилера є «родова травма» – це «жорстка формульність», яка, на думку Н. Ельгефнаві, «призвела до вичерпання можливих варіантів хронотопу та конфліктів і, як наслідок, занепаду жанру в 1990-х роках» [Фасоля].

Т. Фасоля акцентує, що «першою ластівкою жанру в українській літературі був не соціальний, а військовий технотрилер», адже гострий сюжет, що

містить убивства та наукові фрагменти, можна «склеїти з підручних матеріалів» [Фасоля]. Критик робить висновок, що «усі риси військового технотрилера простежуються в “Боті” буквально по нотах». І це не дивно, адже «дослідження Н. Ельгефнаві базувалося на текстах “батька” жанру М. Крайтона, а твір М. Кідрука дуже близький до них на всіх рівнях тексту» [Фасоля]. Щодо особливостей сюжету критик зазначив: «...сюжет повісті – гра на виліт зі смертю з обох команд», а закінчується технотрилер «у традиціях Стівена Кінга та голлівудських “жахалок” – зло, на думку всіх героїв, знищене, але маленький шматочок таки лишився і продовжує діяти» [Фасоля]. Важливою особливістю сюжету є те, що М. Кідрук постійно демонструє «вміння вводити до тексту все нові загадки та підказки» [Фасоля]. Щодо фабули та її розвитку, критик зазначає, що цей розвиток є мотивованим та «майже всі повороти можна вивести із “ввідних даних”, адже автор постійно поруч із читачем – пояснює до самих дрібниць, «хто скоро загине, кому не судилося повернутися з Чилі, хто більше не отримає листа від коханого» [Фасоля].

Звертаючись до позасюжетних елементів, Т. Фасоля зазначає: «...авторські розповіді у повісті виходять за рамки технотрилера», адже окрім детальних описів використаних технологій, «довідкові коментарі супроводжують буквально всі фактичні деталі тексту: географічні ландшафти, автомобілі та зброю персонажів аж до правильного написання міст їх походження» [Фасоля].

Л. Костецька пропонує таке визначення технотрилера: «...це жанр масової літератури, характерними ознаками якого є динамічний сюжет із використанням новітніх технологій і наукових даних» [Костецька, с. 135]. На її думку, технотрилер має за мету «застереження щодо використання наукових знань і технологій» [Костецька, с. 135]. Також критикеса акцентує на тому, що М. Кідрук – у першу чергу письменник-мандрівник, тому й «Бот» містить елементи «книги мандрів, і його жанрову матрицю можна визначити як технотрилер із рисами тревелогу, наукової фантастики» [Костецька, с. 135].

Вона розглядає також властиві для технотрилера риси, зокрема: «...динамічність сюжету, ескейпізм, доступність, змішування дискурсів, інтертекстуальність, подвійне кодування» [Костецька, с. 135]. Доступність роману виявляється в тому, що твір розрахований на молодіжну аудиторію. Змішування дискурсів характеризує роман з погляду подання автором наукового дискурсу, під час якого «у популярній формі викладаються наукові факти і нові знання» [Костецька, с. 135]. Подвійне кодування відповідає за задоволення від читання й дидактизм, «що полягає в постановці актуальної світової проблеми техногенних криз» [Костецька, с. 135]. Критикеса акцентує увагу на «міждисциплінарності наукового знання», яку виявлено в поєднанні нанотехнології з «біологічною людською основою, комп'ютерною програмою, а також психологічною сутністю колективного несвідомого (психоістотою), залучено розгляд теорії хаосу» [Костецька, с. 135].

Ю. Мендель зауважила, що технотрилер, не маючи визначення в українській науці, «дозволяє створити героя реальності», однак цю «реальність» не слід плутати з «буденністю» [Мендель, с. 8]. Порівнюючи технотрилер та наукову фантастику, критикеса стверджує, що перший «демонструє стосунки людини з найновітнішими технологіями», які не вигадані, а «справжні чи можливі в найближчому майбутньому» [Мендель, с. 8]. Проте критикеса зазначає, що «від того реальність головного героя “Бота” Тимура Коршака аж ніяк не нудна» [Мендель, с. 8]. Незвичайності книзі додає перенесення подій за межі України, а саме в «найсухішу пустелю світу Атакаму, що є територією екзотичного Чилі», яку ще називають «долиною смерті, де через суху кліматичну зону не виживає ні бактерія, ні навіть вірус», М. Кідрук відправляє читача у «подорож на плато високо в горах, де при низьких температурах б'ють гарячі гейзери» – це додає безпосереднього «драйву» книжці [Мендель, с. 8].

О. Лілік пропонує таке визначення: «Трилер – особливий жанр літератури й кіно, у якому специфічні засоби мають викликати у глядачів або читачів тривожне очікування, тривогу, страх» [Лілік, с. 97]. Критикеса також

акцентує, що «фактично “Бот” є романом-застереженням: його провідною ідеєю є попередження людства про можливі наслідки науково-технічного прогресу» [Лілік, с. 97]. Зазначається, що твір містить «пояснення і серйозні наукові коментарі до усіх описаних подій» [Лілік, с. 98]. Щодо образної системи роману критикеса пише, що вона зумовлена безпосередньо «художньо-ідейним задумом автора, його життєвим досвідом, жанровими особливостями трилера», а саме: інтернаціональний склад команди працівників науково-дослідної станції, малюки-боти, що є продуктом нанотехнологій» [Лілік, с. 98]. Звертаючись до особливостей сюжету, О. Лілік зазначає: «Твору притаманний динамічний сюжет, емоційне напруження, інтриги, несподівані сюжетні колізії, відкрита розв’язка: виявляється, що двом хлопчикам-ботам удалося вижити» [Лілік, с. 98].

Т. Бондаренко акцентує: «...технотрилер “Бот” – перший твір подібного жанру в Україні», який «насичений термінологією, численними зносками й примітками автора», а ще зазначає також, що книга містить «додатки для кращого тлумачення деяких речей» [Бондаренко, с. 55].

О. Вертипорох визначає роман, як «перший український технотрилер», у якому поєднані «сучасні технології, психологія та “екшн”». Критикеса зауважує, що в книзі події є вигаданими, проте все інше – «місця, природні об’єкти, техніка, зброя, фізіологічні особливості живих організмів є реальними» [Вертипорох, с. 102].

М. Кідрук здобув широке читацьке визнання, особливо серед молоді. Створивши високоякісний продукт для українського читача – перший вітчизняний технотрилер «Бот» – автор одержав низку читацьких відгуків та рецензій. Зокрема, користувач BohdanIvanovych зауважив на тому, що автор роману зачіпає проблеми «науково-технічного прогресу, чіткого розподілу науки на галузі та утворення міжгалузевих напрямків, стрімкого збільшення кількості інформації» [4], а ще важливі проблеми «осягнення несвідомого, техногенних катастроф, штучного інтелекту» тощо [4].

Проаналізувавши погляди критиків та читачів, можна зробити висновок, що твір викликав значний інтерес. Критики звернули увагу на жанрову специфіку роману, зокрема на проблему визначення технотрилера та його дослідження у вітчизняному літературознавстві; провели паралелі між жанром технотрилера та наукової фантастики, визначивши спільні та відмінні риси; зауважили також на особливостях побудови оповіді, що насичена професійною термінологією; акцентували на детальному зображенні виробничих процесів, приділяючи особливу увагу технічним аспектам у тексті. Досить важливим є те, що літературознавці звернули увагу на детальну характеристику фізичних, математичних, біологічних, психологічних подробиць тощо, на наявність великої кількості фотографій військових літаків, карт місцевості, моделей фігур, планів будівель лабораторії.

Щодо проблематики, слід зазначити, що критики зосередили увагу на питанні відповідальності науковця за власні винаходи, зокрема перед природою і людством. Читачі акцентували на проблемі науково-технічного прогресу, стрімкого збільшення інформації, техногенних катастроф, штучного інтелекту тощо.

Аналізуючи сюжет, літературознавці наголосили на його гостроті, інтертекстуальності, інтризі, напруженості та динамічності, особливу увагу приділяючи фіналу, у якому зло, на думку персонажів, знищено, проте маленький його «шматочок» залишився та продовжує діяти. Критики відзначили вміння М. Кідрука постійно вводити до тексту нові загадки та підказки, використовувати в оповіді новітні технології та наукові дані, зауважуючи на тому, що успіх автора полягає в гармонійному поєднанні ознак масової та елітарної літератури.

1. 2. Технотрилер: жанрові особливості

Постмодернізм як літературне явище виник у США та Європі наприкінці ХХ століття. Цей напрям вважається відображенням тогочасного хаотичного світу, який втратив свою гармонію через війни та стрімкий розвиток технологій. Для українського літературознавства цей напрям являє собою культурологічний феномен, адже його зміст та дефініція поки не з'ясовані остаточно. Вважається, що постмодернізм – це не просто літературний напрям, адже він представлений у вигляді «надбудови» науки, філософії, мистецтва, економіки, моди тощо [26].

До найбільш поширених жанрів постмодернізму відносять роман-оповідь, соціально-філософський роман, антиутопію, міфологічну повість, фантастичну притчу. Окремо слід зупинитися на жанрі антиутопії, яку визначають як «зображення у художній літературі чи кінематографії небезпечних наслідків, пов'язаних із експериментами над людством задля його “поліпшення”» [1]. Цей жанр має чимало спільного з технотрилером, який також відображає небезпеку наслідків, спричинених експериментами, та подальшу катастрофу – повстання технологій проти людей. Проте ці жанри не можна ототожнювати, адже антиутопія торкається лише поняття «небезпечних наслідків», які пов'язані з експериментами над людством задля їхнього поліпшення, а технотрилер занурюється глибше – аналізує взаємодію людини з технологією, приділяючи особливу увагу фатальним помилкам при такій взаємодії, ілюструє техногенні катастрофи [25].

Розглядаючи риси постмодернізму, спостерігаємо тотожні технотрилеру ознаки: зумисне химерне переплетіння різних стилів оповіді – відзначаємо поєднання наукового стилю з розмовним; суміш багатьох традиційних жанрових різновидів, жанрова гібридність – поєднання трилера, наукової фантастики, певною мірою антиутопії з блокбастером, пригодницьким романом, кіберпанком тощо; мовленнєва межа – використання суржика, сленгу, діалекту [26].

Технотрилер є безпосередньою відповіддю на розвиток сучасних інформаційних технологій та пов'язаних з робототехнікою винаходів. Вихід на проблематику взаємодії винахідників та їхніх винаходів, зокрема контролю над технологіями, був і залишається актуальним трендом. Із відомих явищ згадаємо кінематографічні – «Робокоп», «Термінатор», «Трансформери», «Робот на ім'я Чаппі», «Морган», у яких спостерігаємо проблеми повстання машин, взаємодію людини з технічними винаходами, контроль над ними. Такі мистецькі явища непоодинокі, а ще вони припали на період, коли суспільство прагнуло осмислити їх. Поява таких мистецьких продуктів є відповіддю на нагальну потребу сучасного технологічного суспільства опанувати сутність цих явищ.

Визначальною ознакою технотрилера є його інтермедіальність – залучення та використання засобів інших видів мистецтва, зокрема, кінематографа, образотворчого мистецтва, коміксів, комп'ютерних ігор тощо. Наприклад, блокбастер у кінематографі, як і технотрилер, ілюструє відповідальність винахідників за винаходи, які вони не здатні контролювати, виділяючи проблему контролю над технологіями.

Енциклопедія наукової фантастики пропонує таку дефініцію: технотрилер – це оповідний твір, який використовує прийоми наукової фантастики, проте описує повсякденний, майже реальний світ. Жанрово він близький і до пригодницької літератури, проте особливість сюжету технотрилера полягає в ще більшій його гостроті, що тримає читача в постійній напрузі та не відпускає до кінця твору. Слід зважати також на те, що в технотрилері проілюстровано взаємодію людини з реально існуючими технологіями, приділено особливу увагу фатальним помилкам, що спричинені цією взаємодією, які призводять до техногенних катастроф [25].

Батьком технотрилера вважають автора «Парку Юрського періоду» Майкла Крайтона. Термін прийшов зі США, де був популярним жанр військового технотрилера, а зокрема у творчості Тома Кленсі та Майкла Крайтона. Зауважуємо, що можна простежити особливості військового технотрилера і в

«Боті». У 1990-х роках жанр занепав, адже технотрилер має «родову травму», що простежується в «жорсткій формульності», яка призвела до вичерпання можливих варіантів хронотопу та конфліктів» [Фасоля].

Технотрилер можна порівняти з науковою фантастикою, адже цим явищам притаманне розлоге, продумане до дрібниць науково-технічне підґрунтя, наявність деталізації технологій, акцентування на них. Тому можна говорити про науково-фантастичний технотрилер, який вважаємо піджанром технотрилера як такого, адже для цього визначення характерна значна кількість жанрових ознак – автор пильну увагу приділяє технічному аспекту (нанотехнології, програмування), розглядає та пояснює наукове підґрунтя зображуваних подій, а ще наявна «науковість» діалогів персонажів. [Пасько, с. 87]

Кіберпанк також можна ставити поруч із технотрилером, адже він є тематико-стилістичною течією наукової фантастики. Проте слід наголосити, що технотрилеру притаманна «напівдокументальність», а стилістика кіберпанку для нього може бути лише одним із варіантів.

Жанр трилера безпосередньо пов'язаний із технотрилером, адже трилер генерує страх, напруження в читачів, тривожне очікування, хвилювання. Від звичайного трилера технотрилер успадкував гострий сюжет, що відзначається динамічністю та драматизмом, а ще тривожним очікуванням героями чогось страшного й несподіваного. Частина «техно» характеризує жанр із погляду його проблематики – техногенна катастрофа, проблема технології, яка вийшла з-під контролю та яка становить загрозу цілому світу – саме це зумовлює тривожне очікування читача, змушує його перебувати в постійній напрузі.

Пов'язуємо технотрилер із новітніми технологіями, адже йдеться безпосередньо про сучасні винаходи людства, про штучний інтелект. Знаходимо паралель і в тому, що в реальному житті також не можна визначити однозначно, чи послужить технологія «помічником», або стане «загрозою». У тексті продемонстровано загрозу людству, що спричинена виходом технології з-під контролю.

Жанр коміксу також певною мірою є суголосним із особливостями аналізованого твору. Комікс – це «послідовність малюнків, зазвичай з короткими текстами, які створюють певну зв'язну розповідь» [13]. Так і в багатьох технотрилерах представлено «обшир наочності» – велика кількість фотографій, карт місцевості, літаків, моделей фрактальних геометричних фігур, планів лабораторії тощо [Пасько, с. 88]. Комікси побудовано на принципі наочності, так само і в інтермедіальних додатках деяких технотрилерів часто представлено широке коло ілюстрацій або фотографій, що надають можливість читачу глибше поринути в події зображуваного.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Одне слово, технотрилер є синтетичним, гібридним жанровим різновидом, який увібрав у себе не лише ознаки літературного трилера, антиутопії та фантастичного роману, а ще багато запозичив зі сфери новітніх технологій та від коміксів, фільмів-блокбастерів та фільмів-катастроф.

Підбиваючи підсумки всього розділу, слід сказати, що поява твору зацікавила читачів та літературознавців, про що свідчить велика кількість критичних праць, статей, відгуків. Важливим є те, що під час розгляду жанру технотрилера виникає проблема з його визначенням та дослідженням у вітчизняному літературознавстві.

Важливо, що технотрилер за певними рисами співвідносять з науковою фантастикою, пригодницькою літературою, кіберпанком, трилером, коміксом, антиутопією тощо. Також цей жанр на інтермедіальному рівні пов'язують із новітніми технологіями та кіноіндустрією, зокрема, фільмами-блокбастерами та фільмами-катастрофами.

РОЗДІЛ 2. РОМАН МАКСИМА КІДРУКА «БОТ»: ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ

У «Боті» автор розповів про міжнародну групу вчених, яка, користуючись досягненнями нанотехнологій, експериментувала з людським мозком та займалася створенням досконалих воїнів. Це зрештою призвело до техногенної катастрофи, із якою науковці власноруч не можуть впоратись.

Одного разу до Тимура Коршака, молодого розробника ігрових ботів із Києва, приїжджає колишній клієнт, що колись давно замовляв у нього некомпільований програмний код нібито для керування групою ігрових ботів. Чоловік кличе Тимура у відрядження до Атаками – найсухішої пустелі в усьому світі, що розташована на півночі Чилі. Хлопцю пропонують оклад, що є вищим за зарплатню топ-менеджерів Microsoft. Звичайно, величезна сума за невідомий вид роботи, яка ще навіть не виконана, насторожує героя. Тимур вагається, але великі гроші спокушають. Посварившись зі своєю нареченою та скасувавши весілля, він погоджується вирушити в невідомість – стає членом міжнародної групи вчених і безпосереднім свідком техногенної катастрофи, коли винахід виривається з-під контролю.

На написання роману М. Кідрука надихнули твори Майкла Крайтона, який і започаткував жанр технотрилера («Парк Юрського періоду»). А ще під час роботи М. Кідрук отримував консультації від лікаря-фізіолога, психіатра, кандидата наук з хімії тощо. Письменник знаходить своє натхнення в постійних подорожах світом, загалом він відвідав більше тридцяти країн, серед яких Чилі. У «Боті» представлено сорок три малюнки і фотографії з подорожей самого автора, а також спеціально створені для роману 3D моделі. Не випадково М. Кідрук зазначає: «Усе описане – не фантастика» [6]. Очевидно, він має на увазі, що екзотична місцевість, де відбуваються основні події твору, описана достовірно.

Автор використовував дані про новітні технічні розробки, додавши в кінець книжки список зі статтями, із яких було взято інформацію. Специфіка таких

наукових описів полягає в тому, що вони повинні спиратися на реальні можливості та технології сучасної науки – дослідження з клонування є не віддаленою перспективою, а вже досяжним явищем на сьогодні.

Під час праці над романом М. Кідрук неодноразово користувався допомогою близьких людей: «Коли був готовий чорновий варіант книги, я роздав його двадцятьом моїм найближчим друзям, яким довіряю» [6]. Кожен із них вносив свої зміни до роману, що допомогло автору в деяких місцях скоротити зміст, а десь запропонувати читачеві щось нове. Серед таких «критиків» були й дівчата – «вісім білявок», завдяки яким М. Кідрук майже на чверть скоротив усю наукову частину. Сам автор зазначає: «Тут немає нічого, що б не зрозуміла людина з чотирма базовими класами освіти» [6]. Виходить, М. Кідрук орієнтувався не тільки на чоловічу аудиторію, а й на жінок – «Бот» був «схвалений» білявками.

Технотрилер «Бот» одразу набув популярності, ставши новим та несподіваним продуктом для українського читача. Важливим є покоління читачів, на яких спирається М. Кідрук – їхня свідомість підготовлена, вони кваліфіковані та готові сприйняти «Бота». На «Коронації слова 2012» автор отримав спеціальну відзнаку «За найкращий твір на тему мандрів і подорожей». Хоча сам М. Кідрук зазначав, що це далеко не тревелог, а перший українським твір, написаний у жанрі технотрилера, проте свою відзнаку він отримав. «Бот» став переломним моментом у творчості автора – М. Кідрук більше не сприймався як автор оповідей про мандрівників, що подорожують на край землі, а став чимось новим для сприйняття – українським Стівеном Кінгом, який зумів налякати читацьку аудиторію ботами-дітьми, котрі за допомогою нанороботів прагнуть створити універсальних солдатів. Жахають не самі боти та жорстокі діяння малюків, а те, що такі художні передбачення є не віддаленою перспективою, а реально існуючим фактом сучасних наукових пошуків [22].

2. 1. Жанрова форма роману «Бот»

Знайомство з твором дозволяє попередньо визначити його як технотрилер, тобто такий твір, який поєднує технології та стрімкий розвиток подій із багатьма гострими ситуаціями. Значне місце посідають детальні технологічні описи, що супроводжують події, створюють та пояснюють наукове підґрунтя твору. Інколи може здаватися, ніби автор «розжовує», надмірно деталізує та пояснює і так зрозумілі речі, проте, як зазначав сам Кідрук, у тексті не має бути нічого, «що б не зрозуміла людина з чотирма базовими класами освіти» [6]. Тому такі описи є цілком доречними й дозволяють читачеві відчувати себе безпосереднім свідком зображуваного та якнайглибше поринути у вихор подій. Описуючи «бочкоподібний томограф», автор вдається до характеристики зовнішніх особливостей апарата. Він зазначає, що «поверхня перевернутої набік “бочки” була матовою, кольору какао з молоком», у верхній частині томографа був розташований прямокутний вентиляційний канал, який «тягнувся вгору і зникав у стелі», а посередині, із торцевого боку, «з'яв круглий отвір з гладкими краями» і з першого погляду могло здаватися, що цей отвір замалий для тіла людини. Зсередини поверхня отвору була глянсуватою, помаранчевого кольору по краях, а всередині – «стерильно-білою». Перед цим отвором було розташоване спеціальне ложе, із якого пацієнта «подавали» в апарат. Усередину механізму від головного пульта управління тягнулась велика кількість трубок та дротів. «Усе виглядало модерно та сучасно» [Кідрук, с. 15].

Такий опис автор пропонує в той момент, коли читач ще до кінця не встиг оговтатись від попередньої моторошної, по-справжньому шокуючої події: ми стали свідками того, як дивний юнак із пустелі (який потрапив під колеса автомобіля та згодом був направлений до лікарні для обстеження) прямо на наших очах залишився без голови, яка дивним чином щезла, тріснула, немов кавун, після МРТ (магнітно-резонансної томографії). Шоковані, ми уявляємо ту атмосферу, ту палату, у якій все сталося саме завдяки детальним описам Кідрука. Такий розвиток подій, ця несподіванка вкупі з гострим сюжетом по-

справжньому вражає, водночас лякає та викликає безліч запитань. Зрозуміло, що фраза «усе виглядало модерно та сучасно» звучить ніби виправдування, що справа не в томографі, який за описом автора насправді професійний та не має вад, а в пацієнті, який був поміщений в апарат. Читач починає розуміти, що цей малий – не звичайна дитина, а має якісь таємниці, щось із ним не так. Дивним є те, що ми (йдучи за авторською розповіддю) вже бачили його зовсім в іншій частині Чилі та у взаємодії з іншими персонажами. Це дивує, ми не можемо зрозуміти, звідки у хлопчика «м'язи, як у дорослого атлета» та яким дивом він залишився живим після прямого зіткнення з машиною, що важить більше двох тонн, отримавши при цьому велику кількість переломів і втративши багато крові? І що означає ця таємнича фраза лікаря, що малюк, після того як декілька разів приходив до тями, зовсім не міг говорити, лише хрипів і «шкірився»?

Доволі багато запитань, відповісти на які ми зможемо навіть без прямих пояснень автора, розуміючи лише його натяки, аналізуючи та складаючи всі збіги та дивні речі, що коються навколо постатей дивних дітей із пустелі. Загострення ситуації розпочалося тоді, коли Джей-Ді Річардсон (кардіохірург, перший дослідник дивного малюка) впізнав у хлопчаків з лікарні того неадекватного пацана з пустелі, що був у самих трусах. Ніхто не міг зрозуміти, що ж такого міг накоїти «десятирічний сопляк, щоб переполохати сорокап'ятирічного лікаря» [Кідрук, с.14]. Притому він не міг пояснити, що саме «до чортиків» налякало його, чому він поведився так, ніби побачив примару чи демона. «Пацан лежав непритомний, і Ді'Анно (на щастя чи на лихо) не бачив його очей» [Кідрук, с. 14] – натяки автора дають зрозуміти, що відповідь може критися в очах хлопця.

Кідрук продовжує тримати читачів у постійній напрузі, додаючи ще більшої гостроти та змушуючи їх співпереживати. Дивні речі продовжують накопичуватись одна за одною: і абсолютно «чистий» малюк, у рентгені якого (особливо в знімках голови) не виявлено нічого підозрілого; і сам факт того, що саме цей дивак, який своєю неадекватною поведінкою зміг налякати

дорослого чоловіка, потрапив під колеса; і пакети із супермаркету в машині Текіто (чоловіка, який збив хлопчика). Ті пакунки з написами «D&S», які Джей-Ді знайшов у машині Текіто, чисті та нові, ніби щойно з магазину, були такою малопомітною, здавалося б, дріб'язковою деталлю, виявились останнім шматком пазлу, який аж ніяк не в'язався з усією історією – Джей-Ді відчув щось схоже на те, що було в нього всередині тоді в пустелі, коли вперше помітив хлопчика та переконався, що то не міраж. «Який супермаркет? На схід від Калами не знайдеться жодного великого магазину аж до кордону з Болівією» [Кідрук, с. 18] – думки Джей-Ді не давали йому спокою та зводились до одного – *він* не один.

Події, ніби снігова куля, нагромаджуються, сповнюючись несподіваними поворотами та новими загадками. Істота, яку зустрів новозеландець, за тридцять хвилин пододала відстань більше ста кілометрів (у такому разі швидкість руху повинна сягати щонайменше двохсот п'ятдесяти кілометрів на годину) та потрапила до Антофагасті. «Той пацан не міг взяти й роздвоїтись» [Кідрук, с. 19] – кардіохірург не вірить у це, він прагне знайти адекватну відповідь. І знаходить: «Не хлопчик, а хлопчики...» – саме Річардсон «став першим, хто зробив (поки що) єдиний правильний висновок у цій історії» [Кідрук, с. 20].

Наведений коментар є ілюстрацією того, як саме виявляються в романі М. Кідрука жанрові ознаки технотрилера: технологічні матеріали добре погоджуються із сюжетною динамікою та гостротою.

Водночас, на нашу думку, «Бот» має деякі ознаки роману-попередження. Автор ще й намагається вказати на можливу катастрофу через нерозсудливе використання новітніх наукових технологій. Такий роман закликає людей бути більш пильними та уважними, відповідальними за свої вчинки.

У «Боті» головний герой Тимур повинен обирати: ризикнути, залишити в минулому своє спокійне життя та вирушити в невідомість через бажання швидко розбагатіти або ж відмовитись від пропозиції заробити величезну купу грошей та далі будувати своє життя у звичний спосіб. Хто б не хотів швидко

заробити гроші та ще й такі величезні? Тимур подумав так само. А ще на прийняття рішення вплинув властивий його натурі авантюризм. Крок за кроком, епізод за епізодом напруження у творі зростає – читачеві стає зрозуміло, що краще б програміст відмовився від цього ризику та грошей.

Сама назва є підказкою щодо того, із чим (або з ким?) доведеться мати діло персонажам роману – із ботами. Уважний читач зможе помітити, як автор поступово підводить усе ближче і ближче до цієї таємничої, по-справжньому загрозливої проблеми – воно вже не одне, їх двоє, троє, ще більше...

На самому початку твору ми бачимо, як «сріблястий позашляховик впевнено пробивав дорогу до Калами» [Кідрук, с. 6]: цікавить саме колір «сріблястий», який є безпосереднім відлунням до самої сутності ботів, до їхньої неприродності, «створеності». Утілення цього принципу бачимо також і в образі загадкового хлопчика з пустелі, який «наче зі свинцю відлтий» [Кідрук, с. 11]. Принциповими також є слова одного з персонажів про хлопчика: «Шкет хоч і молодий, зате доладно скроєний» – дієприкметник «скроєний» асоціюється та відсилає читача більше до певної речі, до винаходу, але не до живої істоти [Кідрук, с. 14]. З'являється ще більше сумнівів та підтверджень щодо штучності та далеко не людської природи цих хлопчиків. І тут перед нами суперечність: «Він не демон, не інопланетний прибулець, не кіборг і не робот, обтягнутий людською шкірою. Він справжній. Звичайний «малий», проте водночас у якого «з очей віяло чимось потойбічним, точно не людським» [Кідрук, с. 17]. Побороги сумніви щодо того, що це звичайна дитина та переконати себе в цьому, остаточно не виходить, натомість з'являється ще більше підтверджень, що цей малий – справжній бот, який несе реальну загрозу та може стати причиною техногенної катастрофи.

Ситуація стає більш напруженою, коли на пошту Тимура приходить повідомлення із заголовком «Застереження!», яке він за типовим для збереження інтриги та збільшення напруженості збігом обставин не встигає прочитати перед подорожжю. Ця поїздка могла бути скасованою, якби в той день йому не вимкнули світло та він встиг прочитати листа, якби ним би не

маніпулювали та не тиснули щодо швидкої відповіді, а надали достатньо часу для роздумів. Він би не покинув свою кохану, не зустрівся би сам на сам із тією небезпекою, яку несуть та всебічно розповсюджують малюки. Проте цього не сталося, лист не був прочитаний і те «застереження» не було вчасним...

Від того, що написала користувачка Natalie1976, стає по-справжньому лячно та ніяково, сумнівів більше немає: робота за такі величезні гроші становить реальну загрозу та може коштувати життя. Наталя – це дружина Вадима Хорта, який був програмістом та працював над ідентичним проектом у Південній Америці (із цим проектом згодом віч-на-віч зіткнувся Тимур). Насправді Вадим заробляв величезні гроші. Він писав листи дружині, надсилав кошти. По завершенню терміну дії договору чоловік повернувся до Києва, був блідий, змучений і худий, проте «з гарячковим блиском у очах» [Кідрук, с. 34]. Вадим через три дні перебування вдома вирушив назад до Південної Америки, щоб завершити проект. Він продовжував писати Наталі, але з кожним разом листи були коротшими, а гроші більшими. Одного разу зв'язок обірвався остаточно й кошти більше не надходили. Згодом від Вадима надійшов лист «Прохання», який був суголосним із «Застереженням» його дружини для Тимура Коршака. У листі чоловік просив Наталю в разі, якщо з ним щось трапиться або він не зможе повернутися до Києва вчасно, знайти контакти Тимура та обов'язково (на цьому слові Вадим зробив особливий акцент) написати чи подзвонити йому, щоб він у жодному разі ні за які гроші не погоджувався на роботу, сказати, що «хлопцю не слід нікуди їхати з України», бо «так буде краще» [Кідрук, с. 35].

Наталя настільки сильно хвилювалась за чоловіка, що вже й не пам'ятала про прохання, бо яке їй діло до якогось програміста й нащо взагалі його шукати. Усе змінилося в один день, коли Вадим повернувся в Україну. Його привезли в цинковій труні. Це дійсно був чоловік Наталі, «точніше – те, що від тіла лишилося» [Кідрук, с. 35]. Його тіло було схоже «на криваве місиво», вуста застигли та кривилися від пережитого жаху. Дружину Вадима, окрім

усієї кривавої та жорстокої картини, вразило те, що у «тридцятип'ятирічного Вадима Хорта було геть сиве волосся» [Кідрук, с. 36]. Усе свідчило, що чоловік пережив неймовірне, бачив щось насправді страшне та загинув жорстокою смертю.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, аналіз тексту доводить, що роман М. Кідрука поєднує в собі ознаки науково-популярного й художнього твору, зокрема приділяє значну увагу побудові сюжету, насамперед його гостроті, стрімкому розвитку подій. У цілому ми визначаємо твір як технотрилер. Твори цього жанру тримають читачів у постійній напрузі, а детальні технологічні описи, які гармонійно вписано в текст, знайомлять та розширюють знання читачів і читачок про певні технології, наукові явища та допомагають уявити все детально й відчути себе справжнім свідком зображуваних подій.

Також «Бот» можна розглядати і як роман-попередження, адже автор демонструє реальність катастрофи та попереджає про загрози для людства, причиною яких може стати безвідповідальне використання новітніх технологій. Роман-попередження та технотрилер тісно пов'язані між собою, адже в центрі обох жанрових різновидів постають технології, що, з одного боку, розкривають можливості людства у сфері науки, зокрема у створенні людиноподібних ботів, а, з другого боку, підводять до роздумів про нерозсудливе використання відкриттів та спричинену цим катастрофу, наслідки якої можуть бути трагічними й непоправними.

РОЗДІЛ 3. РОМАН МАКСИМА КІДРУКА «БОТ»: КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ТА ХУДОЖНЯ ОРГАНІЗАЦІЯ

У двадцять першому столітті у зв'язку зі стрімким розвитком технологій (особливо з тим, що стосується людини та її можливостей) в науково-популярній літературі, а також у художній літературі, мистецтві кіно, з'являються явища, що супроводжують цей процес розкриття можливостей людини. У сучасному мистецькому продукті дуже важливою є саме тема передбачення, убезпечення світу від наслідків таких явищ. Це певною мірою трансформована антиутопія, яка в нашому столітті розпадається на модифікації, із яких уже випливають і технотрилер, і передбачення, і твори-катастрофи.

Для постмодернізму характерним є відчуття катастрофізму, яке постає перед споживачем художнього тексту в ігровому контексті. Постмодернізм у цьому контексті можна назвати інфантильним, адже він вірить, що в ігровій площині все можна пройти та подолати, а в реальному житті такого, мовляв, не існує. Навіть коли дуже страшно, ми розуміємо, що це все не насправді, що це той шлях, від якого ми все одно врятуємось. А чи дійсно це так?

Будучи безпосереднім свідком безперервного технологічного прогресу, кожен із нас усвідомлює, що для науки немає майже нічого неможливого. Новітні гаджети є яскравим прикладом того, наскільки ми просунулися вперед за якихось тридцять років: згадуємо перший смартфон IBM Simon, що не мав і далеко тих технологій, які для сучасної людини стали вже звичними та банальними – на цей час ми маємо у власних руках справжніх роботів, які вмиль виконують команди та реагують на наші запити. Залишається тільки спостерігати за тим, як усе рухатиметься далі та припускати, що чекає на нас за декілька років.

«Бот» стає для сучасного суспільства новим якісним продуктом, який відповідає нагальній потребі людства осмислювати й опанувати сутність новітніх явищ, викликаних появою відкриттів у сфері науки та технологій.

Актуальними є і тема непередбачуваної загрози, і архетип непереможеного солдата, і проблематика взаємодії винахідників та їхніх винаходів, а саме контролю над створеними технологіями. Не випадково культурний контекст твору є доволі широким, а художня організація містить у собі безліч аспектів, що є цікавими для аналізу.

3. 1. Культурний контекст

«Бот», як відомо, є першим українським твором у жанрі технотрилера, проте, зважаючи на актуальність та подальший розвиток жанру, далеко не останнім. Доволі багато митців, охоплюючи різні види мистецтва, торкаються тем та проблем, що пов'язані із взаємодією винахідника та винаходу, техногенною катастрофою, роботами, непереможеними солдатами, нанотехнологіями тощо.

Щоб краще зрозуміти загальну тенденцію сучасних мистецьких пошуків в окресленому напрямі, вважаємо за потрібне докладно розглянути культурний контекст, що стосується осмислення актуальної теми – взаємодії людини та технологічного прогресу. Тут також важливо згадати, що М. Кідрук написав продовження «Бота»: цікаво, як він бачить розвиток історії про технологічну загрозу для людства.

У «Боті» зло і безпосередня причина катастрофи, що криється в обличчях маленьких, на перший погляд, безневинних хлопчаків, виявляється не до кінця знищеним. Утікаючи від групи вчених та намагаючись врятуватися серед пустелі, боти стають жертвами своїх винахідників, проте Тимур та Ріно (єдині, хто зміг вижити) побоюються, що зло знищено не повністю. І не дарма.

За три роки виходить продовження історії про ботів – «Бот: Гуаякільський парадокс». І, немов у стилі «жахалок» Стівена Кінга, зло, на думку героїв, знищено, проте залишається маленький шматочок, який продовжує діяти й може спричинити нові катастрофи та трагедії. Наче невеликий жевріючий вогник серед сухого листа, лихо розповсюджується з неймовірною швидкістю, породжуючи ряд нових небезпек.

Друга частина знайомить читачів із новою формою лиха, що перебуває в тілі морських створінь, які безладно плавають та під час шторму викидаються на берег. Агресія охоплює тварин і людей, які куштували таку рибу, змушуючи їх убивати всіх, хто опиниться поруч, і згодом помирати самим. Цей «вірус» розповсюджується, адже декілька рибалок спокусилися продати таку легку наживу в Гуаякілі, незважаючи на те, що улов може бути отруєним. Зло

розповсюджується, божевільних стає все більше, а ще вони, помираючи, промовляють ім'я Тимур.

Сам Тимур Коршак, проживаючи в цей час у Києві зі своєю дружиною Аліною, хоче забути про ботів і запевняє себе, що не має до цієї епідемії жодного стосунку. Він будує своє життя, залишивши програмування в минулому та підробляючи системним адміністратором. Незважаючи на вмовляння Аліни, Тимур відмовляється заводити дітей, бо його неймовірно лякають спогади про тих «ботів», із якими він зустрівся віч-на-віч шість років тому в Чилі. Божевільні, хворі невідомим «вірусом», планують втечу і їм це вдається. Коли на руїни лабораторії прибуває команда, то виявляється, що розташована глибоко під землею автоматизована система з виробництва нанороботів уціліла, а в підвалі все затоплено ґрунтовими водами. Один із персонажів входить у контакт із психоістотою, божеволіє та стає агресивним. І тут Тимурові спадає на думку, що система насправді вціліла та ще й встигла виробити нанороботів, згодом палне скінчилось і підвал затопило, винісши цей «вірус» в океан та заразивши ним морських створінь. Психоістота організувала викид риби на берег, щоб заразити людей. Як ми пам'ятаємо, «перші» боти були хлопчиками, а тут перед нами вже постають саме дорослі люди, які стали жертвою цього зараження, тепер психоістота шукає самого Тимура, щоб той перепрограмував «ботів».

Фінал твору, по суті, залишається відкритим: надає можливість вільно розмірковувати, фантазувати з приводу наступного розвитку подій.

У другій частині «Бота» важливим є те, що загроза до кінця так і не була усунена: двоє близнюків прагнуть збудувати лабораторію в Антарктиді за допомогою знань молодого дослідниці, яка займається розробкою нанороботів [Кідрук. Бот. Гуаякільський парадокс].

Ми пам'ятаємо, що на написання роману «Бот» Кідрука надихнув Майкл Крайтон, який і започаткував жанр технотрилера. Аналізуючи культурний контекст роману про небезпечних ботів-малюків, не можна оминати увагою роман «батька» технотрилера «Парк Юрського періоду». Хоча твори написані

в різних століттях, вони торкаються одного аспекту: загроза взаємодії людини та винаходу, коли наукове відкриття перетворюється на справжню катастрофу, наслідки якої стають по-справжньому жахаючими та трагічними. Технотрилер «Парк Юрського періоду» написаний у 1990 році, а це аж за двадцять два роки до появи першої частини «Бота» Кідрука.

Роман Крайтона розповідає про бажання створити «біологічний парк» та заселити його живими динозаврами – небезпечний експеримент обертається великою кількістю каліцтв та трагедій. Виявляється, що динозаври можуть розмножуватися та, відповідно, ризик постраждати від цих створінь у рази збільшується. В одному з епізодів ми дізнаємося, що навіть дитинча цих створінь становить величезну загрозу, а нерівний бій із ним може коштувати життя. Небезпечних «малюків» ми бачимо і в Кідрука, частина з яких змогла врятуватися та постати перед читачем у новому амплуа в другій частині книги. Так само відбувається і в «Парку Юрського періоду», де частина динозаврів змогла мігрувати до джунглів Коста-Ріки [Крайтон].

Аналізуючи культурний контекст «Бота» і звертаючи увагу на жахаючих малюків, одразу згадуєш образи, які вже стали класичними в сучасному становленні хоррор-культури. Одним із центральних персонажів є потвора Франкенштайна (до речі, монстра, створеного науковцем Віктором Франкенштайном, часто помилково називають прізвищем вченого) з однойменного твору Мері Шеллі. У цьому епістолярному готичному романі англійська авторка описує науковця, який ще з юнацьких років був зацікавлений причинами появи життя та смерті. Франкенштайн витратив два роки на дослідження і в результаті винайшов спосіб створення з неживої матерії живої – так з'явився монстр Франкенштайна. Першочерговою метою Віктора була можливість у майбутньому дати мертвому тілу ще один шанс на життя, проте взаємодія винахідника та його винаходу обернулася жахливими наслідками. Монстр знайшов щоденник про своє створення і зненавидів творця, до того ж зазнавав нескінченних гонінь через свою

потворність. Жахом був окутаний і сам Віктор – немов Тимур Коршак, який почувався ніяково через спричинену ним небезпеку.

Бажання монстра створити йому наречену Віктор виконує, проте не ладен довести це до кінця через жахливі наслідки експерименту: Землю повністю можуть заселити ці створіння та знищити все навколо. Те, чому так багато уваги приділяв учений, стало загрозою для нього та його близьких: створіння вбиває рідних та близьких людей Франкенштайна. Згадуємо Тимура Коршака, який був тим самим творцем, «дитя» якого змогло створити собі подібних, завдаючи при цьому катастрофічних наслідків людству. Малюки неконтрольовані – це ціла армія непереможних солдатів. Створіння Франкенштайна здобуло величезну силу та нездоланність – учений помирає, а сам монстр кається в скоєних злочинах та обіцяє накласти на себе руки. А чи покладено кінець цьому «злу»? Чи насправді чудовисько Франкенштайна виконало свою обіцянку? Про це ми можемо лише здогадуватися та висувати різні версії розвитку подій, так само як і після прочитання продовження «Бота», де загроза ніби й усунена, проте запевняти в цьому автор не поспішає [23].

Не можна оминати увагою і всесвітньо відомий образ кіборга, чия популярність стрімко зросла після Другої світової війни через збільшення каліцтв та відповідної появи людей з протезами. Сучасна повномасштабна війна в Україні – це неабияке випробування як для військових, так і для мирних жителів, які отримали тяжкі травми та втратили кінцівки. Проблема осіб з інвалідністю знаходила своє відображення у творах письменників повоєнного періоду: «Мир» Ю. Яновського описував життя людини з особливими потребами, але автор вдався до другої редакції твору і повинен був змінити концепцію зображення таких осіб та загалом менше їх показувати. Проблема пригніченості та нікчемності таких людей панувала в радянські часи. Після перемоги в Другій світовій війні на теренах тогочасного Радянського Союзу з'явилася велика кількість інвалідів, яких часто вивозили на Далекий Схід, аби вони не псували картини райдужної перемоги над

нацизмом та процвітання радянської держави. Наскільки парадоксально, що справжні герої, ті, хто приніс бажану перемогу, зазнають такого ставлення до себе, відчувають зневагу та байдужість. Але зараз людство змушене звикати до такого явища та, на жаль, усе частіше зустрічатися з ним.

Одразу спливає в пам'яті 2014 рік, у якому ми вперше почули про «кіборгів» – захисників Донецького аеропорту. Їх було названо так не через якісь фізичні вади та наявність протезів, а завдяки їхній моці, сталевості та незламності. Ще більшої значущості та символічності цьому поняттю надає факт того, що вперше ця назва прозвучала з вуст невідомого проросійського бойовика, який намагався пояснити, як декільком десяткам українських військових зі стрілецькою зброєю вдається захищати аеропорт від передових загонів терористів-росіян у всеозброєнні. «Кіборги» стало словом 2014 року за версією онлайн-словника «Мислово». Згодом і героїв Крут почали називати «першими кіборгами», зважаючи на їхню відчайдушність та міць [9].

Слід зауважити, що саме завдяки розвитку медицини люди з фізичними вадами можуть «відновлювати» втрачені органи, а лікарі роблять усе можливе, аби максимально повернути функціональність кінцівок та інших життєво важливих органів. Проте не слід розглядати цей процес лише з негативного та трагічного боку, адже протезування допомагає людині «відновити» втрачені органи, подарувати другий шанс на повноцінне (наскільки це можливо) життя, адже саме життя – це найбільша цінність.

Із кожним роком помітнішим стає факт стрімкого розвитку технологій та прогресу медицини. Саме завдяки цьому серед нас з'являються люди, які використовують штучні аналоги повністю або частково втрачених органів, аби повернути собі зір, слух, відновити можливість рухати кінцівками тощо. Ми розуміємо, що і протези, й імпланти, і техніка, і столові прибори, і навіть одяг – усе це стосується явища кіборгізації. Раніше це поняття знаходило відображення в продуктах масової культури, а саме в науково-фантастичному аспекті, але зараз кіборгізація має безпосередній зв'язок із життям сучасної людини. Снідаючи, *Homo sapiens* навіть не замислюється, що виделка – це

продовження його руки, а тарілка, як, власне, і філіжанка, – умовна проєкція шлунку. Питання доволі цікаве, проте водночас моторошне, особливо згадуючи ботів Кідрука, які несли реальну загрозу людству. Хоча розуміємо, що описане навряд чи відбувалося в реальності, але на підсвідомому рівні зароджуються думки, що в найближчому майбутньому такі боти можуть бути серед нас.

Одне слово, кіборгізація, яка здавалася суто фантастичною, стала явищем реальним та сучасним. Ця тенденція може розглядатися не лише з боку медичних рекомендацій по здоров'ю та поліпшення життєво важливих функцій організму, а також і в естетичному аспекті. Людина, яка, наприклад, із дитинства має комплекси з приводу носу, може легко (звісно, маючи відповідні кошти), немов у “The Sims”, обрати собі «новий» орган нюху і сподіватися, що ніж хірурга впорається з поставленим завданням та реабілітація пройде успішно.

Людина прагне до спрощення та полегшення свого життя в усіх можливих аспектах, що напряду пов'язано з технологічним розвитком. Знову звертаючись до теми медицини, одразу можна пригадати ті величезні черги, якими раніше були сповнені коридори лікарень – зараз можна записатися на прийом до лікаря онлайн, визначивши конкретну дату та час. Це показник того, що людство насправді не стоїть на місці та прагне до прогресу та, безумовно, до спрощення. Недарма кажуть, що лінз – двигун прогресу. Завдяки лінзі створено дуже багато предметів та речей, без яких сучасна людина не уявляє свого повсякденного життя.

Технологічний розвиток накладає відбиток не лише на ті явища та процеси, які оточують людину, а й на неї саму. Як уже було зазначено вище, явище кіборгізації дає змогу відновити або певною мірою покращити діяльність органів людини, що значно впливає на життєдіяльність та навіть на тривалість її життя. Можна припускати, що в майбутньому кіборгізація допоможе лікувати різного ступеня важкості хвороби або запобігати їхній появі, подовжувати тривалість життя, давати більше можливостей, дозволить людині

жити в несприятливих до того умовах. І, можливо, завдяки цьому в майбутньому ми зможемо подорожувати за межі земної кулі, хоча на нашій Землі ще стільки нерозв'язаних таємниць. До речі, лише головний мозок людини залишатиметься унікальним, а тому й незамінним у тілі. Кінцевою стадією кіборгізації вважатиметься заміна всіх органів, окрім головного мозку, який є унікальним та сповненим таємниць.

Можна звернути увагу також і на образ механічної людини, яка подібна до ботів. А схожість ця виявляється насамперед у певних рисах характеру. Розгляньмо цей аспект детальніше на прикладі твору Віктора Петрова-Домонтовича «Доктор Серафікус». Комаха (або Серафікус) постає перед читачем стриманим, упертим та автоматичним, його життя не містить ні емоцій, ні почуттів, ні сподівань. Він живе за усталеним розкладом, продуманим аж до самих дрібниць. У нього є півгодини, коли він може відпочити в садку та порозмовляти зі своїм єдиним співрозмовником – із маленькою дівчинкою Ірцею, а потім заснути всього лише на годину і знову сісти за роботу. Книжки, лекції, нотатки, доповіді, курси – це все життя Комахи. У такому ритмі він звик проживати кожен день, до того самого сну, який визволяє назовні приховані почуття та потреби героя, пробуджує в ньому потаємні бажання та мрії. Життя за розкладом та усталеним алгоритмом, надмірна продуманість та деталізація перетворюють Серафікуса на робота, який має лише півгодини для відпочинку в садку та спілкування з Ірцею, а ще одну годину – на сон і відновлення енергії. Його образ набуває механічності, він перетворюється на людину «схематичного існування». Домонтович зауважує та певною мірою хоче застерегти людство від наслідків науково-технічного прогресу: усе навколо розвивається з неймовірною швидкістю і змінюємося ми самі, проте не хотілося б стати тим бездушним роботом, який не має почуттів та сподівань, а вміє лише виконувати команди за суворим алгоритмом.

Серафікус живе у своєму світі, до якого не пускає нікого, там є лише він сам, його книжки та нотатки, постійна праця і, звичайно, немає місця жінкам. Він

самотній відлюдник, сповнений страху, відчуження, самотності та нудьги. Комаха нікуди не ходить, бо зустрічі обтяжують та виснажують його, він відчувається некомфортно та ніяково і, побувши серед людей, повертається додому «менше людиною» [Домонтович]. Пригадаймо ботів Кідрука, які, до того як інші дізналися про їхнє існування поза межами ігрового всесвіту, нагадували звичайних живих хлопчаків. Після обстеження того першого бота з пустелі почали з'являтися сумніви з приводу його «людяності». Ось як автор описує створінь Тимура Коршака (тоді ще в межах комп'ютерних ігор): «Боти були настільки реалістичними, що часом видавалися... “живими”» [Кідрук, с. 23]. Бачимо, яким механічним та схематичним постає доктор Серафікус, а боти навпаки – наділені життям.

Цікавою для аналізу культурного контексту «Бота» виявилася збірка казково-фантастичних оповідань Станіслава Лема «Кіберіада». У ній розповідається про пригоди двох винахідників Трурля й Кляпавція. Слід зазначити умовну «двошаровість» оповідань циклу, адже, на перший погляд, захопливі та легкі для прочитання твори одразу привертають увагу зовсім юного читача, якого цікавлять короткі оповідання та кумедні персонажі. А з іншого боку, це глибоко філософський продукт, який містить роздуми про майбутнє, про роль технологій у житті людини, про наслідки взаємодії особи та винаходу. У книзі Лем порушує наболілу проблему відповідальності людини за свої вчинки.

У невеликому за обсягом, проте насиченому з точки зору філософського підґрунтя оповіданні «Як уцілів Всесвіт», у легкій формі розповідається про створення Трурлем дивної машини, яка вміє робити все на букву «Н». Він запросив до себе конструктора Кляпавція, якому (напевно, цьому сприяла заздрість через безкінечні вихваляння Трурля) закортіло випробувати цей винахід. Машина справді добре впоралась із завданнями, аж поки не отримала наказ зробити Ніщо – і просто завмерла. Конструктори думали, що вона нічого не робить, проте Ніщо – це дещо про інше, про Небуття та Неіснування. Машина дійсно робила Ніщо: один за одним предмети припиняли існувати,

ніби їх ніколи й не було. Постраждало все навколо й ледве не зник і сам Всесвіт, який тепер увесь просякнутий тим Ніщо. Оповідання вчить завжди думати про наслідки своїх дій, адже вони можуть бути небезпечними та трагічними.

Слід згадати також і наймасштабнішу в історії людства техногенну катастрофу, яка спричинена вибухом на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року, у якій загинула 31 людина, а радіоактивного опромінення зазнав не один мільйон людей. Аварія сталася внаслідок проведення низки експериментальних дій, через що відбулася пожежа на четвертому енергоблоці, яку намагалися ліквідувати більше десяти днів, унаслідок було зруйновано четвертий енергоблок, а радіація стрімко поширювалася великими територіями. Катастрофічність подій, надзвичайна кількість викинутих в атмосферу радіоактивних речовин дорівнює потужності 300 Хіросім.

Прикметно, що довгий час інформацію про цю трагічну катастрофу не розголошували, ситуацію називали «контрольованою». Навіть під час одного із важливих свят жителів Києва все ж таки вивели на велелюдний парад у місті, аби продемонструвати світовій спільноті, що все гаразд, а люди в безпеці. Хоча радіоактивна хмара тоді стрімко наближалася до Києва, імідж країни був важливішим за долі тисяч людей. Наслідки не забарилися: лікарні були переповнені пацієнтами із симптомами радіаційного ураження навіть за межами міста і, безумовно, справжні діагнози також приховувалися [28].

Ця подія назавжди закарбувалася у свідомості людства та змусила замислитися над наслідками взаємодії людини та технології. Тому завжди треба бути обережними з різного роду випробуваннями, передбачати можливі наслідки та не ризикувати, адже кожна неточність та незначна, на перший погляд, похибка може стати фатальною.

Отже, одвічна тема взаємодії людини та винаходу, а також непередбачуваної загрози цікавила завжди, бо в цьому простежується закономірність: наслідки науково-технічного прогресу можуть бути як позитивними та спрощувати життя людини, так і фатальними, становлячи

реальну загрозу всьому живому. Ця тема знаходить відображення як у художній літературі, так і в повсякденному житті людини. Літературні пошуки чи то в науковій фантастиці, чи то в доволі реальному вираженні наукової публіцистики нагадують читачам про моральну відповідальність за вчинки та наслідки, до якої певні дії можуть призвести. Тому завжди треба з обережністю ставитись до винахідницької діяльності, ураховуючи всі можливі наслідки та передбачаючи умовну небезпеку.

3. 2.Художня організація

Орієнтуючись на свою читацьку аудиторію, Кідрук формує та структурує текст, поділяє його на окремі частини таким чином, щоб вони сприймалися та засвоювалися читачами без особливих труднощів. Щоб досягти цього бажаного гарного сприйняття тексту з боку читацької аудиторії, він добирає відповідні заголовки, що корелюють із сюжетом, підсилюють динаміку та «чіпляють», використовує також різні допоміжні ілюстрації та схеми, які надають твору наочності.

Знайомство з книжкою починається з обкладинки та короткого опису сюжету. Вдало написана анотація – це вже шлях до зацікавлення та охоплення великої аудиторії. Саме такою постає вона в Кідрука – сповнена інтриги та загадкова.

Автор також подає передмову від народної депутатки України Ірини Геращенко, у якій вона розповідає про знайомство з Кідруком та його «Ботом». Прикметно, що саме жінка пише передмову на, здавалося б, суто чоловічий твір про ботів. Проте сам митець запевняє, що його текст сподобався як чоловікам, так і жінкам, притому не містить нічого незрозумілого для людини, яка має середню шкільну освіту.

Ми звикли, що програмування, різноманітні коди та робототехніка – це цікавинка лише для чоловічої аудиторії, проте в сучасному світі з'являється все більше жінок-спеціалісток у сфері комп'ютерних наук та дослідницької діяльності, яка базується на вивченні та створенні різного роду технологій. Цей стереотип тягнеться ще з далекого минулого, але сучасна жінка здатна розвіяти ці упереджені уявлення.

Перед першим розділом автор прикріплює карту місцевості, тим самим одразу відсилає читачів до чилійського регіону Антофагаста, а саме до пустелі Атакама, де і відбулося знайомство з незвичайними «дітьми». Прикметно, що задум писати про лабораторію, яка відрізана від усього світу, та про пустелю, загалом виник заздалегідь. Перша та доволі примітивна асоціація з безмежним безжиттєвим простором – це пустеля Сахара, проте Кідрук одразу відкинув

цей варіант як занадто тісний для його ботів (до речі, Сахара за площею як ціла Бразилія). А тому, аби вмістити всіх своїх малюків та згодом продемонструвати масштаб катастрофи, він обирає Атакаму – пустелю, де зовсім немає оаз: «...пустеля Атакама, бездушна місцина, чужа й ворожа всьому живому, порівняно з якою Сахара чи пустеля Наміб здадуться вам райським Едемом» [Кідрук, с. 129]. Такими характеристиками посилюється меланхолійність, атмосфера гнітючої катастрофічності та смерті, тому вибір місцевості та творчий задум автора, безумовно, був вдалим.

М. Кідрук детально описує різноманітні пристрої, фізіологічні та технічні процеси, пояснює буквально все у творі за допомогою коментарів безпосередньо в тексті або використовуючи виноски. Перше таке пояснення стосується типових для роману приміток до частин тексту, у яких автор пропонує детальну інформацію про точну дату, час та місце розгортання подій, використовуючи синхронізований світовий час – UTC – та додаючи показник «-4», який означає, що поясний час у Чилі на чотири години відстає від Британії. Така точність та виваженість у цих примітках готує читачів до насправді серйозного тексту з науковим підґрунтям. Цей прийом автора нагадує фільми, здебільшого наукового та детективного змісту, у яких із кожною новою зміною в часі або просторі подається інформація про дату, час та місце події. Прикметно, що це значно впливає на сприйняття твору, вводить конкретику та створює базу, на якій вибудовуватимуться та одна за одною розгортатимуться події цієї частини твору.

Сам заголовок першого розділу «Епізоди: початок...» налаштовує читача на знайомство з героями та інтригує: що ж це за «початок»? Це початок не лише для читача, який тільки-но розгорнув книжку та невпевнено крокує сюжетом, а й початок для самих персонажів, які віч-на-віч зустріли їх. Прикметно, що Кідрук заворожує та створює інтригу вже з перших слів: «Джей-Ді став далеко не першим, кого ввела в оману їхня дитяча зовнішність...» [Кідрук, с. 6]. Автор обирає короткі заголовки, які співвідносяться зі змістом розділів, намагаючись заздалегідь не спойлерити, а лише натякнути на те, про що йтиметься далі. А

три крапки додають ще більшої таємничості та загадковості зображуваному в епізоді. Підрозділи не містять назви, а мають лише римську нумерацію чисел й часопросторові вказівки автора.

Як було зазначено раніше, недарма місцем розгортання подій було обрано саме пустелю, у якій Джей-Ді побачив дивну дитину із «нестерпно-кривавим поглядом». «Атакама плутала думки» – із одного боку персонаж твору усвідомлює, що перед ним звичайнісінька дитина, проте мислення та думки героя роздвоєні. Сама пустеля символізує безмежжя, яке змушує людину звернутися до свого внутрішнього світу, випустивши назовні всі потаємні страхи та побоювання. І хоча Джей-Ді не страждав агорафобією – страхом через перебування в місці або ситуації, коли немає можливості легко їх покинути – проте це гнітюче усвідомлення безпорадності та незахищеності (бо реально тікати нема куди) змушувало його серце битися в шаленому темпі. У пустелі не сховатися, а значить там не можна відчутися захищеним – вдало обрана Кідруком місцевість посилює тривожні настрої та передчуття неминучої катастрофи, із якої не знайти виходу. Пустеля до того ж «вміє зберігати таємниці» [Кідрук, с. 11].

Експресивності додає авторський стиль, який характеризується використанням специфічної лексики, що подекуди може бути ненормативною та вульгарною. Кідрук гармонійно поєднав науково-технічний аспект із тим «життям», яким він наділив своїх персонажів, мова яких не виглядає награною та занадто науковою, а навпаки: вона така, як у житті. Хоча подекуди мовлення героїв справді тяжіє до «науковості», проте експресивна сленгова лексика додає «справжності». Митець вводить до тексту значну кількість прикладів з англійської, іспанської, інколи японської та французької лексики, що зроблено для знайомства читача з персонажами, які є носіями різних мов, для ілюстрації цікавих висловів та загалом урізноманітнення мовлення роману. Це також є методом достовірного відображення дійсності в романі Кідрука.

Особливу увагу слід приділити виноскам та тлумаченню автора наприкінці книжки. Інколи може здаватися, що ці роз'яснення зайві, проте їх треба

розглядати як частину художньої організації тексту, у якій міститься багато цікавих фактів та зауважень. Також наявні корисні посилання для читача, щоб іще глибше вивчити контекст твору. Одразу помітно, наскільки серйозно та сумлінно підійшов автор до добору інформації та до написання роману загалом.

Як нам уже відомо, Кідрук не просто вигадував якісь події, винаходи та терміни, а зазначав, що згадані в романі технології існують насправді, як і аеропорти, пасажирські рейси разом із терміналами та навіть гейтами. Автор користувався консультаціями психіатра, кандидатів наук із різних галузей, надихався працями популярних авторів та науковців. Так, наприклад, психоістота Кідрука може бути науково обґрунтована, адже це образ, який створено під впливом ідей Карла Юнга про колективне несвідоме. «Пам'ятаєте я розказувала про колективне несвідоме? Про все лихе, моторошне й потворне, заховане глибоко у підсвідомості людини... багатьох людей» [Кідрук, с. 206] – слова Лаури описують психоістоту, що нагадувала ляльководу, який впливав на ботів та матеріальний світ як такий. Далі зауважує: «Тільки не ляльковод, а психоістота. Так назвав би його мій професор, великий прихильник Карла Юнга» [Кідрук, с. 206].

Прикметно, що у творі наявно сорок три малюнки та фотографії, автором яких є сам Кідрук, а також спеціально створені для роману 3D моделі. Ці зображення періодично з'являються перед читачем, аби постійно тримати його в тонусі та трохи розбавляти «атмосферу літер» наочністю. Із допомогою цього можна в прямому сенсі побачити і карти місцевості, і схему будівлі комплексу, і різні літаки, і електродвигун, і нанороботів, і важливі для сюжету локації тощо. Це сприяє тому, що твір тепер забезпечує не лише «сухе» прочитання тексту читачами, а й містить конкретні наочні приклади, які значно полегшують сприйняття твору та працюють на уяву аудиторії.

Кідрук використовував різного роду описи, спираючись на велику кількість статей та праць, список із якими подано наприкінці роману. Специфікою загалом усіх наявних науково-технічних описів у творі є те, що вони повинні

бути підкріплені реально існуючими науковими фактами, можливостями в певний період та бути суголосними із досягненнями в сучасній науці. Так і є: усе описане тяжіє до реальності, особливо клонування, яке стало не лише роздумами та перспективою на майбутнє, а вже реально існуючим явищем сьогодення.

У Додатку А митець детальніше розглядає в доволі доступній та зрозумілій формі множину Мандельброта, «розжовуючи» кожен математичний крок. Це може здаватися зайвим, але ці додатки створені Кідруком як додатковий пояснювальний елемент до основного сюжету роману, тому й не є обов'язковими до прочитання. А от Додаток Б, а саме порівняльні розміри описаних у романі літаків, зацікавлюють більше, адже йдеться про наочність, яка забезпечує краще сприйняття тексту.

Важливими є описи природи у творі, які відволікають від науковості тексту та дають змогу трохи відпочити від великої кількості нової інформації та насолодитися зображенням пейзажів. У розділі «Долина Смерті» (частина LIII) автор описує територію на півночі Чилі і прикметно, що він і тут вдається до певних пояснень та наведення історичних фактів: «Вчені стверджують, що дощів тут більше не буде. Взагалі». Загалом опис місцевості здійснюється в притаманній для Кідрука манері, яка тяжіє до науково точного обґрунтування тих чи інших явищ. Опис природи передбачає мальовниче зображення місця дії без додаткового навантаження, але в «Боті» воно все ж таки присутнє: «Ці загадкові формації утворилися 23 мільйони років тому, коли внаслідок зсувів земної кори Атакама опинилася над поверхнею океану» [Кідрук, с. 129]. Проте пейзажні плани Кідрука доречні, доволі економні та не відволікають від загального нарративу, адже автор усюди подає наукове обґрунтування, що є суголосним із основною сюжетною лінією. Описи природи не втомлюють читача, але водночас встигають подати необхідну інформацію про місцевість, у якій відбуваються події.

Кідрук почав із інтриги – нею він і завершує технотрилер. Загрозу усунули, проте чи всю? Наприкінці Ріно чує новини, у яких дикторка роповідала про

«звіряче вбивство одинадцятьох селян у Болівії» – це було діло рук близнюків, які поводитися агресивно, а фоторобот повністю відповідав тому жахіттю, якого, здавалося б, вдалося позбутися. Фінал залишається відкритим, а істота з'явиться в новому амплуа в другій частині «Бота» [Кідрук, с. 328].

Одне слово, художня організація твору насичена технологічними описами, малюнками, фотографіями та картами, що, безумовно, покращує читацьке сприймання твору, робить його впорядкованим та завершеним, додає наочності. Пейзажні описи також написані «науково», у стилі самого автора, але водночас не обтяжують та не перенавантажують читача. Експресивності також додає авторський стиль, а саме використання специфічної емоційно-забарвленої лексики: це робить текст «живим».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Підсумовуючи матеріал усього розділу, слід зауважити, що культурний контекст демонструє актуальність теми людини та винаходу крізь призму творів різних жанрів, які спрямовані на певну читацьку аудиторію.

Культурний контекст продемонстрував, що багато речей та явищ ми зустрічаємо не лише під час читання художніх текстів, а й у реальному житті (або побачимо в найближчому майбутньому). Так, наприклад, чудовисько Франкенштайна є суто фантастичним явищем, тоді як боти Кідрука (безпосередньо процес їхнього створення) – це реальність сучасного світу, адже боти оточують нас не лише як явище робототехніки, а й у вигляді звичних для нас смартфонів та комп'ютерів. Можна зробити висновок, що тема взаємодії людини та винаходу, а також пов'язаний із нею непередбачуваний катастрофізм, вчить обачності на всіх рівнях, адже наслідки такої взаємодії можуть бути не лише позитивними (як зі створенням протезів для людей, які цього потребують), а й жахливими та нести реальну загрозу всьому живому (аварія на ЧАЕС).

А художня організація твору ще раз довела майстерність та широку обізнаність Кідрука в темі науки та технологій (чому значно сприяло спілкування з лікарем-фізіологом, психіатром, кандидатом наук із хімії тощо), що допомогло простими словами в самому тексті та за допомогою виносок розтлумачити ті чи інші явища, які на перший погляд можуть бути незрозумілими для читача. Використання автором великої кількості ілюстративного матеріалу у вигляді фотографій та малюнків, карт місцевості та схем привертають увагу читача, адже Кідрук подає не лише цікавий та насичений гострими подіями та науковою інформацією текст, а й додає своїй оповіді наочності. Така наочність насправді важлива для творів цього жанру, адже подекуди доволі важко подумки відтворити те, що письмово описує митець. Тому в нагоді стає ілюстративний матеріал, який полегшує сприймання твору та рятує читача від переобтяження інформацією й подальшої втоми від читання такої кількості наукових термінів.

Важливу роль відіграють також і заголовки, дібрані до відповідних частин роману, а також примітки, які містять інформацію про точний час та місце розгортання подій. Пейзаж уведено до тексту автором зовсім не примітивно: окрім банальних описів природи (зауважмо, доволі коротких), автор насичує природу науковим підґрунтям, що притаманно стилю оповіді в «Боті».

ВИСНОВКИ

Дослідження прози Кідрука показало, що «Бот» є новим явищем у сучасній українській літературі в жанрі технотрилера. Ми переконалися, що роман викликав зацікавлення як серед літературознавців, так і в колі читачів, яким закортіло «посмакувати» новим мистецьким продуктом та поділитися своїми враженнями через рецензії та відгуки. Було розглянуто відповідні праці, які поглибили розуміння твору та сприяли якісному аналізу специфіки «Бота» в аспекті жанру та сюжету.

Роман насправді одразу зацікавлює, адже на теренах України технотрилер до Кідрука ще ніхто не писав. Саме дослідженню особливостей специфічного та нового в наш час жанру присвячений другий розділ роботи. Тут встановлено причину появи твору: технотрилер Майкла Крайтона «Парк Юрського періоду» надихнув Кідрука на написання «Бота».

Але найголовніший аспект, розглянутий у другому розділі – це жанрова форма твору. Як ми з'ясували, у тексті наявна велика кількість детальних технологічних описів та ілюстративних компонентів, які введено до загального наративу для спрощення сприйняття твору. Окрім таких описів слід відзначити і драматизм, який наявний у романі; додають твору гостроти й несподівані події та таємниці, які нагромаджуються одна на одну. Усе це позитивно впливає на читачів, зацікавлює, адже під час прочитання вони перебувають у постійній напрузі та бажають дізнатися, що ж відбуватиметься далі. А це важливо для технотрилера: технологічні описи, які гармонійно поєднуються із загальною сюжетною динамікою твору, що сповнена гостроти та несподіванок.

Також у контексті взаємодії людини та винаходу розглянуто певні особливості, які наближують «Бота» до роману-попередження. Як було зазначено, такий тип роману змушує замислитись над наслідками дій людини, а в контексті твору це доречно: необачне ставлення до новітніх технологій може призвести до справжньої катастрофи, наслідки якої фатальні. Важливим у цьому питанні є повідомлення, яке прийшло на пошту Тимура, із заголовком

«Застереження!», зміст якого сам герой своєчасно побачити не зміг. Цей лист уже в самій назві вказує, що справа далеко не з простих і катастрофа набагато ближче ніж здається. Проблема безвідповідального використання новітніх технологій наближує «Бота» до роману-попередження.

У третьому розділі ми розглянули культурний контекст та художню організацію твору. Можливості людини у сфері новітніх технологій надзвичайні та вражаючі, тому культурний контекст, присвячений актуальній темі взаємодії людини та винаходу, а також непередбачуваної катастрофи, спричиненої такою взаємодією, є доволі розлогим та цікавим. У першому підрозділі третього розділу ми залучили до порівняння твори, які втілюють тою чи іншою мірою тему людини та винаходу, як-от: «Бот: Гуаякільський парадокс» М. Кідрука, «Парк Юрського періоду» М. Крайтона, «Чудовисько Франкенштайна» Мері Шеллі, «Мир» Ю. Яновського, «Доктора Серафікуса» В. Домонтовича, «Як уцілів світ» С. Лема.

Перша частина «Бота» має відкритий фінал. Читач розуміє, що не всі боти були знищені – і тут світ побачив другу частину книжки, у якій ми знайомимося з нанороботами. А у фіналі знову виявляється, що загроза усунена не до кінця.

Як було вже зазначено, Кідрук послуговувався доробками М. Крайтона, а саме контекстом «Парку Юрського періоду», у якому так само зображено взаємодію людини та винаходу, необачність і подальшу катастрофічність наслідків.

Так само й Мері Шеллі у «Потворі Франкенштайна» демонструє непередбачувані наслідки від експериментів науковця, за які він потім гірко поплатився.

А в Станіслава Лема в доволі легкій та невимушеній формі (адже твори написані як казки для дітей) подається катастрофічність новітніх винаходів людини, що змушує бути відповідальним за свої «творіння» та передбачувати всі можливі наслідки. Його збірка «Кіберіада» загалом є важливим та цінним доробком для сучасного суспільства, адже ми живемо в епоху появи новітніх

технологій, а тому із самого дитинства маємо бути обізнаними в питанні взаємодії людини та винаходу, знати про відповідальність та усвідомлювати наслідки такої взаємодії.

Прикметно, що В. Домонтович утілює в образі Серафікуса «механічну» людину, яка поступається своєю «людиноподібністю» ботам.

Можна підсумувати, що ця тема цікавила завжди й, на нашу думку, так само буде актуальною й надалі, адже технології розвиваються стрімко, а бути обережним та передбаченим у цій сфері необхідно повсякчас.

У першому підрозділі третього розділу ми звернули увагу не лише на великий спектр художньої літератури, у рамках якої реалізуються теми людини та винаходу й катастрофічності такої взаємодії, а також і на повсякденні явища, які стосуються життя поза рядками творів. Прикметно, що багато речей, які, здавалося б, стали вже звичними для людини, стосуються явища «кіборгізації» (виделка, каструля, філіжанка тощо).

Наголосили також і на серйозності наслідків аварії на ЧАЕС, яка спричинила величезну техногенну катастрофу та згубила життя та долі мільйонів людей.

Зараз актуально згадувати й про захисників та захисниць, які боронять незалежність та свободу української держави, ризикуючи своїм життям та здоров'ям. Наші герої змушені звертатися до протезування, аби повернути (наскільки можливо) втрачені кінцівки та відновити їхні функції. Ось тут стає в нагоді ще один твір, який розглянуто в розділі про художній контекст – «Мир» Ю. Яновського. Митець у своєму тексті втілює проблему інвалідів, описавши непросте життя людини з особливими потребами, адже в радянські часи панувало пригнічення таких осіб, хоча інвалідами стали справжні герої, які щодня наближали перемогу над нацизмом. У той час ця проблема була актуальною, але радянська влада вносила свої корективи: Яновському довелося змінити концепцію викладу та менше зображувати інвалідів.

У другому підрозділі третього розділу розглянуто художню організацію технотрилера, зосереджено увагу на складових, які забезпечують інтерес

читачів до зображуваного в тексті. Заголовки, як елементи, що тримають каркас твору, посідають насправді важливе місце в оповіді, адже це перше, що перед початком ознайомлення зі змістом розділу бачить читач. Важливою є також і анотація, яка в Кідрука позначена інтригою.

Цікавим та змістовним є також і дібраний автором ілюстративний матеріал у вигляді малюнків, фотографій, схем, карт місцевості тощо. Усе це сприяє ефективному та глибокому сприйняттю тексту, адже наочність полегшує читачеві усвідомлення написаного автором.

Детальні описи технологій та наукових термінів Кідрук демонструє за допомогою коментарів або виносок. Цікавою є найперша виноска в тексті, що стосується приміток до частин твору, у яких автор подає точні дані про дату, час і місце розгортання подальших подій, використовуючи синхронізований світовий час – UTC. Ми зауважили, що така точність є певною підготовкою читача до серйозного викладу подій, які відбуватимуться далі.

Заголовки співвідносні із сюжетом твору, у короткій формі подають відомості про подальший епізод. Підрозділи в Кідрука назви не мають, а лише пронумеровані римськими цифрами та подекуди містять примітки автора, про які ми вже згадували.

Місце розгортання подій автор обрав вдало, адже пустеля символізує смерть, навіює передчуття катастрофи та трагічності, посилює меланхолійність. Прикметно, що обрана Кідруком Атакама зовсім не має оаз.

Окремо слід сказати про авторський стиль митця, що зумовлений використанням експресивної сленгової лексики. Кідрук також вводить вислови англійською, іспанською, подекуди японською та французької мовами, щоб познайомити читачів із різними персонажами, дати їм точні характеристики.

Роман містить багато малюнків та фотографій, виконаних самим Кідруком, а також спеціально створені для роману 3D моделі. Як уже було зазначено, наявність таких ілюстративних елементів покращує сприйняття твору читачами.

Описи пейзажного плану у творі доволі доречні, подаються з притаманною для Кідрука науковістю. Це відволікає від загального сюжету, але ненадовго: певні явища природи стисло й науково обґрунтовуються автором.

Цікавим є також відкритий фінал твору, адже загроза у вигляді ботів усе ще існує – із нею, представленою в новому вигляді, читач ознайомиться в другій частині: «Бот. Гуаякільський парадокс».

Таким чином ми здійснили аналіз твору М. Кідрука «Бот», розглянувши жанрову специфіку роману, насичений культурний контекст та цікаву художню організацію. Це допомогло нам ознайомитися з новим для української літератури жанром технотрилера, а також розкрити основний задум автора: бути обережними з новітніми технологіями та усвідомлювати всі можливі ризики та наслідки, адже від цього може залежати існування цілого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антиутопія. (2022, травня 24). *Вікіпедія*. Процитовано 15:14, червня 18, 2022 з <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%8F&oldid=35895117>.
2. Бондаренко Т. С. Індивідуальний стиль Макса Кідрука. *Молодий вчений*. 2013. №2 (02). С. 54-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2013_2%2802%29_11 (дата звернення: 11.11.2021).
3. Бот (книга). (2022, червня 4). *Вікіпедія*. Процитовано 6:32, червня 20, 2022 з [https://uk.wikipedia.org/wiki/Бот_\(книга\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Бот_(книга)).
4. Бот. Атакамська криза. Рецензії. URL: <https://www.goodreads.com/book/show/55343729> (дата звернення: 17.11.2021).
5. Вертипорох О. В. Історія української літератури останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття: навч.-метод. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 148 с.
6. Грібанова А. Інтерв'ю з Максимом Кідруком. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/11/161104_book_2016_interview_kidruk_ag (дата звернення: 05.10.2022).
7. Дерев'янка І. Техногенна катастрофа в мозку і французенка з... Бородою. *Одеська обласна громадсько-політична газета*. №57. 2013. URL: <https://chornomorka.com/archive/21425/a-2607.html>.
8. Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту: романи / вступ ст. С. Павличко. Київ: Критика, 1999. 383 с.
9. Кіборг. (2023, квітня 20). *Вікіпедія*. Процитовано 22:14, квітня 28, 2023 з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кіборг>.
10. Кідрук М. Бот: роман; передм. І. Геращенко. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 480 с.

11. Кідрук М. Бот. Гуаякільський парадокс: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 512 с.
12. Кіча А. Функціонування іншомовної лексики в українському технотрилері. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2018. Вип. 2 (62). С. 110-115.
13. Комікс. (2022, квітня 6). *Вікіпедія*. Процитовано 6:13, червня 20, 2022 з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Комікс>.
14. Костецька Л. О. Жанр трилера у творчості М. Кідрука. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки*. 2015. №2. С. 133-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2015_2_29.
15. Крайтон М. Парк Юрського періоду / пер. з англ. Романа Клочка. Київ: КМ-Букс, 2017. 544 с.
16. Лем С. Кіберіада. Фантастика. Пригоди. Детектив. Київ: Дніпро, 1990. 816 с.
17. Лілік О. О. Модифікації жанру трилера у творчості Макса Кідрука: матеріали і рекомендації до вивчення студентами-філологами. *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа*: зб. наук. матеріалів конференції (Бердянськ. 22-23 вересня 2016 р.). Бердянськ: БДПУ. 2016. С. 97-99.
18. Макс Кідрук: в чому різниця між технотрилером і науковою фантастикою. *YouTube*: веб-сайт. URL: <https://youtu.be/aUL2y0GhmMg> (дата звернення: 05.05.2023).
19. Мендель Ю. Книга, за яку українці можуть полюбити українську літературу. *Бот: роман. Макс Кідрук / передмова* Юлія Мендель. Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2012. С. 7-8.
20. Папуша І., Васильєв Є., Назарець В. Зарубіжна література. 11 клас. Посібник-хрестоматія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 704 с. URL: <https://zarlit.com/info/11klas/38.html>.

21. Пасько І. В. Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Літературознавство.* 2016. Т. 276, Вип. 264. С. 86-91. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2016/276-264-14.pdf>.
22. Пелюшенко. А. Макс Кідрук: Той, хто вміє лякати. URL: <https://chytay-ua.com/blog.php?id=352> (дата звернення: 21.02.2023).
23. Потвора Франкенштайна. (2022, грудня 10). *Вікіпедія*. Процитовано 16:11, квітня 26, 2023 з https://uk.wikipedia.org/wiki/Потвора_Франкенштайна.
24. Протези. (2023, березня 29). *Вікіпедія*. Процитовано 00:37, травня 5, 2023 з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Протези>.
25. Технотрилер. (2019, квітня 1). *Вікіпедія*. Процитовано 22:32, червня 19, 2022 з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Технотрилер>.
26. Українська література. Постмодернізм. URL: <https://sites.google.com/site/ukraienskaliteraturacomsite/poeti-postmodernisti> (дата звернення: 14.03.2023).
27. Фасоля Т. Роман Кокотюхи «Червоний»: пласкі герої і фактологічні ляпи. URL: https://texty.org.ua/articles/42306/Roman_Kokotuhy_Chervonyj_plaski_geroji_i_faktologichni-42306/ (дата звернення: 08.12.2021).
28. Чорнобильська катастрофа. (2023, травня 1). *Вікіпедія*. Процитовано 14:34, квітня 25, 2023 з https://uk.wikipedia.org/wiki/Чорнобильська_катастрофа.
29. Ядерне бомбардування Хіросіми. (2023, квітня 26). *Вікіпедія*. Процитовано 15:20, квітня 25, 2023 з https://uk.wikipedia.org/wiki/Ядерне_бомбардування_Хіросіми.
30. IBS Simon. (2023, лютого 21). *Вікіпедія*. Процитовано 19:33, квітня 4, 2023 з https://uk.wikipedia.org/wiki/IBM_Simon.

31. The Sims. (2023, лютого 16). *Вікіпедія*. Процитовано 2:50, травня 3, 2023 з https://uk.wikipedia.org/wiki/The_Sims.